

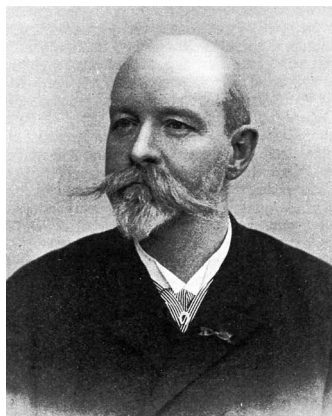
DVOJÍ JUBILEUM ČESKOLIPSKÉ VLASTIVĚDY

Franz Hantschel a Anton Amand Paudler

DOUBLE JUBILEE OF THE HOMELAND STUDIES OF ČESKÁ LÍPA
FRANZ HANTSCHHEL AND ANTON AMAND PAUDLER

Jaroslav Panáček

Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, náměstí Osvobození 297, 470 01 Česká Lípa; panacek@muzeumcl.cz

Obr. 1. Portrét MUDr. Franze Hantschela z roku 1911 (Hantschel 1911, s. 681).

V srpnu loňského roku se v Písku konala vzpomínková slavnost u příležitosti 180. výročí narození velkého českého historika Augusta Sedláčka. Podobný význam, jaký měla tato osobnost pro českou kastelologii a historiografii, mají pro českolipskou vlastivědu jiní dva mužové. Letos začátkem října tomu bude shodou okolností také 180 let od chvíle, kdy přišly na svět dvě významné zakladatelské osobnosti severočeské regionální vlastivědy. Tento měsíc v roce 1844 se totiž s odstupem pouhých čtyř dnů – a sice 4. a 8. října – narodili Franz Hantschel a Anton Paudler.

Jejich nesmírné zásluhy o českolipskou vlastivědu byly již v minulých letech několikrát vzpomenuy, zejména pak před šesti lety při oslavě 140. výročí založení Nordböhmscher Excursions-Clubu.^{1/} Život a dílo obou letošních jubilantů však byly v minulosti podrobněji zmíněny pouze v německé vlastivědě^{2/} nebo v případě druhého z nich v posmrtném holdu v časopise Mitteilungen z roku 1906. Nepochybně by se tak stalo i v případě Franze Hantschela, ale v roce jeho úmrtí 1940 již Excursions-Club neexistoval, Mitteilungen nevycházely a doba tomu nepřála. Česky byl životní běh Antona Paudlera popsán jen před půl stoletím v zapomenutém inventáři jeho pozůstalosti uložené v okresním archivu.^{3/} Oběma zasloužilým mužům také bylo dedikováno 2. číslo vlastivědného sborníku Bezděz u příležitosti 150. výročí jejich narození, ale bez náležitého vyličení životních osudů a díla obou oslavenců. Nestalo se tak ani později. Letošní 180. výročí jejich narození se nabízí jako vhodná příležitost tento dluh splatit.

MUDr. Franz Hantschel (obr. 1)

První z jubilantů se narodil 4. října 1844 v Chotovicích čp. 21 jako syn sedláka a dlouholetého představeného obce Franze X. Hantschela a jeho manželky Theresie, rozené Hölzl (obr. 2).^{4/} Ve své rodné obci navštěvoval v letech 1849–1853 obecnou školu, poté do roku 1856 piaristickou střední a kreslířskou školu v nedalekém Novém Boru, obor pozlacovač a řezbář. Když přišel jeho bratranec, augustinián Ferdinand Hölzel, jako profesor na řádové gymnázium v České Lípě, nastoupil sem i Franz a po letech zde v roce 1864 maturoval s vyznamenáním. Upnul se na studium medicíny, takže nastoupil na Josefinum, tedy Medicínsko-chirurgickou akademii ve Vídni, která připravovala lékaře a chirurgy pro rakouskou armádu. Zde byl 5. dubna 1870 promován na doktora všeobecného lékařství. Se závazkem na deset let pak sloužil jako vojenský lékař, přičemž se mezitím v roce 1873 v Leobersdorfu oženil. Jeho manželkou se stala Aloisia, dcera Aloise Palma, sládka v pihelském pivovaru. Od roku 1874 působil Hantschel jako plukovní lékař 8. pěšího regimentu v bývalém klášteře Louka u Znojma, kde se manželům narodil syn Oskar. Dalším posádkovým městem bylo v roce 1877 Brno a o rok později pluk odtáhl do Bosny a Hercegoviny. Jako šéflékař garnisony v Sarajevu Hantschel

1/ Sovadina 2014; týž 2016; týž 2017; týž 2018.

2/ Hantschel 1911, s. 679–682, 687–688.

3/ Hantschel 1906a; Panáček 1973, s. 9–13.

4/ SOA v Litoměřicích, Sběrka matrik, inv. č. 7136, sign. L141/18, Matrika narozených Chotovice 1785–1871, s. 229.

5/ Hantschel 1911, s. 679–682.

Geburtsbuch.												Pag. 228.	
1877		Numero des Hauses.		Namen		Religion		Mutter		Vater			
Monat	Tag												
Oktober	5.	21.		Franz Hantschel.		1	1	1	Franz Hantschel	Auguste Hantschel			
geb. am 5. Oktober 1877 in Chotowitz, Kreis Litoměřitz, Böhmen.													
Mutter: Auguste Hantschel, geb. [illegible]													
Vater: Franz Hantschel, geb. [illegible]													
geb. am 23. 10. 1840 in Chotowitz, Kreis Litoměřitz, Böhmen.													
(Mutter: Auguste Hantschel, geb. [illegible] am 23. 10. 1840 in Chotowitz, Kreis Litoměřitz, Böhmen.)													

onemocněl a byl poslán na tříměsíční dovolenou ve svém domově, odkud se již k vojsku nevrátil, neboť mu skončila povinná služba. V červenci 1879 se stal v České Lípě praktickým lékařem. Svůj pronajatý byt a ordinaci měl v domě ve Frauenstraße 30 (dnes Mariánská 603), který později odkoupil. V té době se začal také zabývat spisovatelskou činností a v roce 1884 zakoupil tiskárnu novin Leipae Zeitung. V České Lípě působil i jako městský radní, člen okresního výboru a školní inspektor. Poté, co v roce 1892 jeho syn Oskar absolvoval gymnázium v České Lípě, odstěhoval se Hantschel s rodinou na Smíchov do Prahy, kde žil, od roku 1897 jako vdovec, až do července 1907. Poté se uchýlil do působiště svého syna v Linci na Dunaji^{6/} a spolu s ním v roce 1912 do Vídně. Syn Oskar zde byl profesorem, od roku 1920 ředitelem státního gymnázia v Döblingu. Oba bydleli nejprve v Margaretenstrasse 100 (Wien, Gemeinde-Bezirk V), od roku 1921 v Gatterburggasse 23 (Wien, Gemeinde-Bezirk XIX).^{6/}

Za svého působení v České Lípě se spolu se svým přítelem z mládí Antonem Paudlerem zapojil do činnosti tehdy založeného Excursions-Clubu a přestože nebyl jeho zakládajícím členem, byl zde velice platnou osobou i později, kdy již žil mimo Českou Lípou. V letech 1881–1883 byl MUDr. Franz Hantschel jednatelem spolku a v letech 1883–1884 také spoluredaktorem spolkového časopisu Mitteilungen, jehož sedmý ročník byl v Hantschelově tiskárně „Dr. F. Hantschel & Comp. in B. Leipa“ vytištěn. Od roku 1890 pak byl opět spoluredaktorem s A. Paudlerem a J. Münzbergerem. Přestože pak bydlel Hantschel v Praze, poté v Linci a ještě později ve Vídni, podílel se po smrti Amada Paudlera na vydávání časopisu jako spoluredaktor až do roku 1919. Roku 1920 opustil F. Hantschel redakční radu časopisu, neboť jeho usazením ve Vídni a rozpadem monarchie byla další spolupráce ztížena a současně vyvstaly i jeho zdravotní problémy vlivem stáří a dlouhodobého onemocnění, které omezovalo jeho pohyb.^{7/} Přesto byl ještě až do svých 90 let činný a zajímal se o veškeré dění.^{8/} Franz Hantschel zemřel 23. února 1940 v pozhnaném věku nedožitých 96 let.^{9/} Byl pohřben 27. února 1940 se všemi poctami na hřbitově ve Vídni-Döblingu.^{10/} Českolipské noviny Deutsche Leipae Zeitung uveřejnily týden po jeho smrti obsáhlý nekrolog s připomenutím jeho zásluh (obr. 3).^{11/}

Jak bylo konstatováno v jeho nekrologu, Hantschel náležel k nejvýznamnějším vlastivědným badatelům severních Čech a zvláště Českolipska. I po mnoho let daleko od domova pracoval stále neúnavně na popularizaci a zpřístupnění historie a krás svého rodného kraje. Spisovatelská činnost Franze Hantschela je nesmírně bohatá. Kromě

Obr. 2. Záznam o narození Franze Hantschela v matrice obce Chotovice (SOA Litoměřice).

6/ Adresáře Vídně 1912–1940 (https://wiki.genealogy.net/Kategorie:Adressbuch_für_Wien).

7/ Sovadina 2016.

8/ Zimmermann 1914; Anonym 1925; Kreibich 1934.

9/ Záznam ve vídeňské matrice se nepodařilo nalézt, neboť vídeňské matriky jsou na webu přístupné pouze do roku 1938 (<https://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/wien/>).

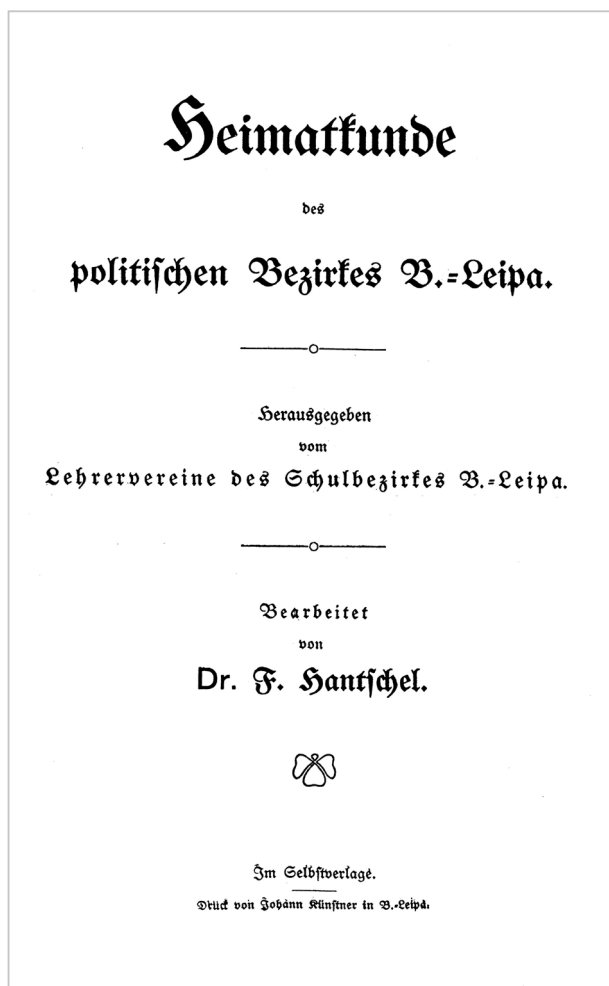
10/ Podle sdělení správy vídeňských hřbitovů autorovi byl Franz Hantschel uložen do hrobu č. 23-9-18. Hrobové místo bylo opuštěno v roce 2004 a znovu přiděleno v roce 2012. Hantschelovy ostatky jsou stále na téže místě, ale nyní pod dnem současného hrobu jiného majitele.

11/ Deutsche Leipae Zeitung, roč. 91-1940, č. 50 z 29. 2. 1940, s. 3.

12/ SOA v Litoměřicích, Sběrka matrik, inv. č. 5090, sign. L106/24, Matrika narozených Kamenická Nová Víska 1802–1872, fol. 131.

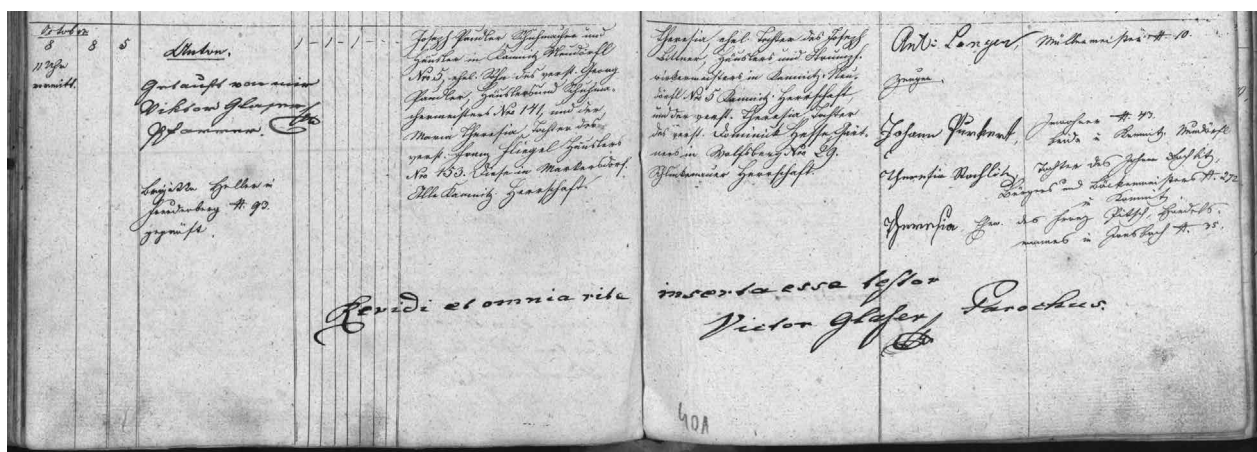

Obr. 4. Titulní strana Hantschelovy vlastivědy z roku 1911 (sbírka autora).

Obr. 5. Portrét Prof. Amanda Paudlera, litografie neznámého autora (sbírka autora).

Obr. 6. Záznam o narození Antona Paudlera v matrice obce Kamenická Nová Víska (SOA Litoměřice).

Obr. 7. A. Frind, Rodný dům Antona Paudlera v Kamenické Nové Vísce, kresba (MNEC 29, 1906, za s. 48).

Vedle svědomitého plnění svých školních povinností věnoval veškerý volný čas historickému bádání, vlastivědné práci, básnické tvorbě, studiu nářečí, zvyků a obyčejů, sbírání a zpracování pověstí a pohádek. Pro tuto činnost dokázal nadchnout řadu dalších spolupracovníků, takže odtud byl již jen krok k založení vlastivědného spolku. Spolu se svými přáteli založil v roce 1878 po vzoru Spolku pro dějiny Němců v Čechách (Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen) vlastivědný spolek Severočeský výletní klub (Nordböhmischer Excursions-Club). Ještě téhož roku začal klub vydávat svůj čtvrtletník *Mitteilungen*, jehož redaktorem se Amand Paudler stal. Prestižní severočeský vlastivědný časopis řídil Paudler jako redaktor po 28 let, od sedmého ročníku mu byl spolupracovníkem MUDr. Franz Hantschel, později ještě Josef Münzberger, ale tíha zodpovědnosti a péče o úroveň časopisu ležela pouze na Paudlerovi.^{13/} Činnost Amanta Paudlera (podepisoval se vždy A. Paudler) a jeho spolupracovníků ve spolku přitáhla další následovníky, kteří se soustředili kolem redakce. Ve spolku vznikly samostatné odbory a tzv. lokální kluby, které šířily činnost spolku do dalších oblastí zájmového území spolku, jež sahalo od Labe na západě po Ještědský hřeben na východě a od jazykové hranice na jihu po zemskou hranici na severu.

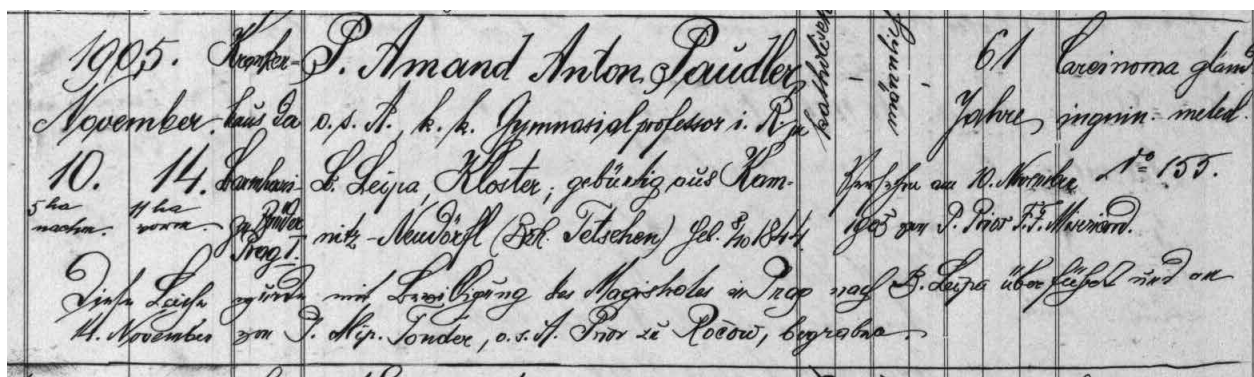
Hektická činnost Paudlerova, která se nejlépe projevuje v jeho písemné pozůstatosti, se odrazila na zdravotním stavu, jenž se do jeho práce začal promítat počínaje 24. ročníkem *Mitteilungen*. V posledních pěti letech svého života byl často nemocen a obtíže se stále zvětšovaly.^{14/} Paudler přes naléhání přátel dlouho odmítal operaci, navíc se mu zhoršoval zrak, a když se konečně rozhodl, bylo patrně již pozdě. Operace proběhla 24. října 1905 a zdálo se, že se zdařila. Po dvou týdnech se však jeho stav náhle zhoršil a 10. listopadu 1905 Amand Paudler v nedožitých 62 letech zemřel ve špitálu Milosrdných bratří v Praze na Františku. Podle záznamu v matrice (obr. 8) je patrně možno jeho diagnózu klasifikovat dnešními slovy jako zhoubný nádor konečníku.^{15/}

Po smutečním rozloučení 13. listopadu v kostele Milosrdných bratří v Praze za účasti četných hostů z řad přátel a žáků (mj. i dr. Franz Hantschel a dr. Hugo Salus) bylo následující den převezeno jeho tělo vlakem do České Lípy. Ve smutečně ozdobeném kláš-

13/ Panáček 1973, s. 9–10.

14/ Sovadina 2016, s. 75.

15/ SOA v Litoměřicích, *Sbírka matrik*, inv. č. 9551, sign. L19/35, *Matrika zemřelých Česká Lípa - august. fara 1896–1927*, s. 266.

terním kostele Všechny svatých se konala 14. listopadu zádušní mše za početné účasti rodiny, celého augustiniánského konventu, profesorského kolegia, přátel z Excursions-Clubu a dalších hostů (obr. 9). Odtud šel smuteční průvod s ohromným doprovodem představitelů českolipských spolků na městský hřbitov. Ze hřbitovní haly pak jeho rakev neslo osm kněží do augustiniánské hrobky, kde byl Amand Paudler uložen k poslednímu odpočinku.^{16/} Jeho památku uctil Excursions-Club hned v 1. čísle časopisu Mitteilungen ročníku 1906, jehož převážná část byla věnována obsáhlému Paudlerovu nekrologu z pera F. Hantschela,^{17/} ukázkám z jeho některých děl, básním na jeho počest, vzpomínkám přátel a současníků, stejně jako ohlasům na jeho úmrtí z tisku. Franz Hantschel byl také autorem příteleva nekrologu ve 3. čísle 44. ročníku periodika Spolku pro dějiny Němců v Čechách (Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen) z roku 1906.^{18/}

Paudlerovo dílo bylo rozsáhlé. Jeho význam tkví hlavně v jeho ohromující redaktorské činnosti, s níž dokázal po 28 let řídit vydávání prestižního časopisu severočeské vlastivědy. Skvělé Paudlerovo nastartování časopisu umožnilo následovníkům i po jeho smrti pokračovat v jeho vycházení až do roku 1938, kdy byl vydán poslední 61. ročník. Všechny oddíly a rubriky časopisu nesly stopy Paudlerovy práce. Jako redaktor byl ve styku s mnoha autory u nás i v cizině, ale dopisoval si i s mnoha českými historiky, např. s Jaroslavem Golem, Antonínem Rezkem či Augustem Sedláčkem, který do časopisu přispěl devíti kratšími či delšími statěmi. Kromě stovek článků a krátkých příspěvků z oboru historie, dějin umění, jazykovědy a národopisu Českolipska a severních Čech^{19/} publikoval Paudler řadu významných studií, z nichž zejména inspirativní byly jeho Studie k severočeským speciálním dějinám (Studien zur nordböhmisches Specialgeschichte) a Kulturní obrazy a cestovní skicy ze severních Čech (Cultur-Bilder und Wander-Skizzen aus dem nördlichen Böhmen). Jako básník, jehož verše byly také mnohokrát zhudebněny, má nesmírnou zásluhu nejenom pro své vlastní práce, ale také jako vydavatel souborů poezie četných souputníků, z nichž vyniká Špičákové album (Spitzberg-Album), na kterém spolupracoval se svým přítelem Franzem Hantschelem. Největším jeho literárním dílem zůstávají tři svazky Německé knihy z Čech (Ein deutsches Buch aus Böhmen) vydané v letech 1894–1895, jež shrnuly historické zajímavosti míst, hradů a zámků, šlechtických rodů a osobností, doprovázené 105 kresbami drážďanského profesora Oswalda Pfennigwertha (obr. 10). Rozsáhlá písemná pozůstalost Amanta Paudlera je uložena ve Státním okresním archivu v České Lípě.^{20/} Součástí pozůstalosti je také jeho korespondence s přítelem Augustem Frindem (1852–1924), malířem a rodákem z Krásné Lipy, který namaloval v letech 1916–1917 podle fotografie jeho portrét (obr. 11).

Obr. 8. Záznam o úmrtí P. Amanta Antona Paudlera v matrice augustiniánské fary Všechny svatých v České Lípě (SOA Litoměřice).

16/ Hantschel 1906a, s. 3–6. Augustiniánská hrobka (hrob č. 29) bývala u ohradní zdi na západní straně hřbitova, bylo to 18. hrobové místo od jižního konce hřbitova. Od roku 1887 do roku 1941 v ní bylo pohřbeno 8 řádových bratrů. Jako většina původních německých hrobů na zdejším hřbitově byla po 2. světové válce zrušena.

17/ Hantschel 1906a.

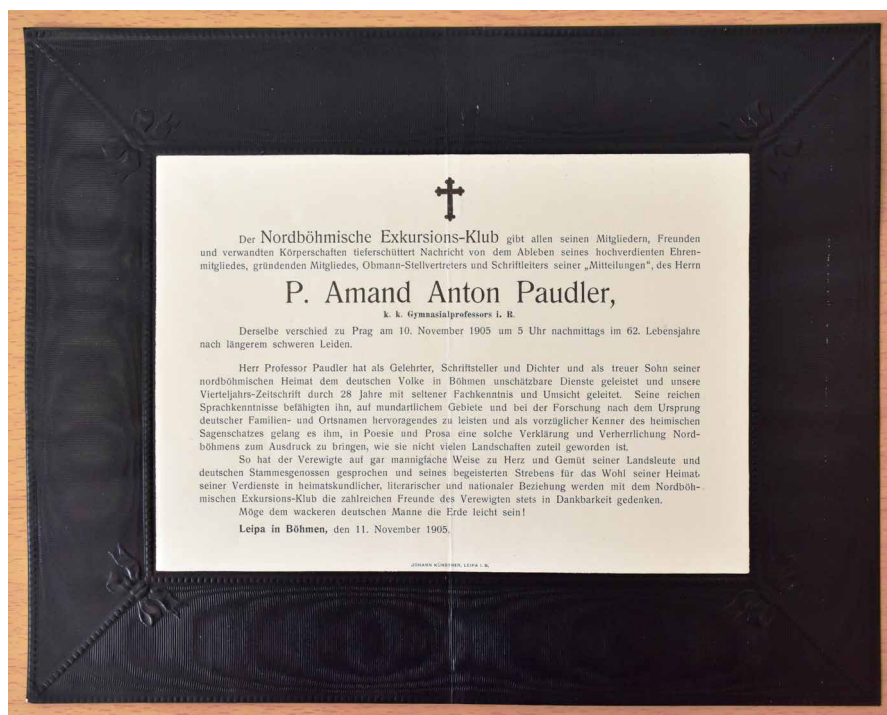
18/ Hantschel 1906b.

19/ Patrně ne zcela úplný přehled viz Hantschel 1906a, s. 16–20.

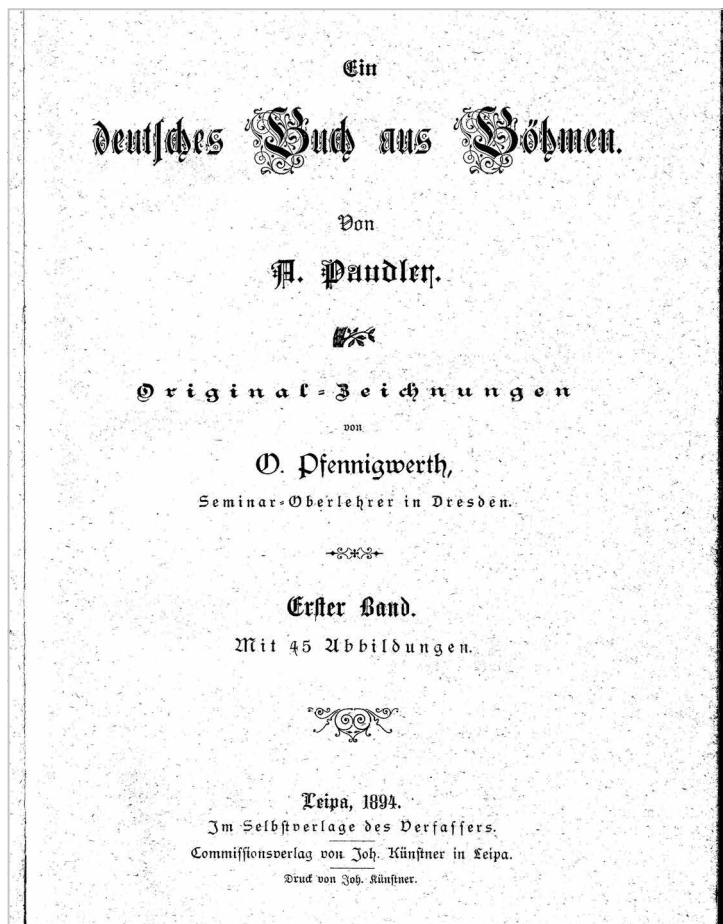
20/ SOkA Česká Lípa, Paudler Amand 1838–1917.

21/ Hantschel 1907; Nachrichten 1907, s. 328–335.

Obr. 9. Úmrtní oznámení A. Paudlera vydané spolkem Nordböhmischer Exkursions-Klub (SOKA Česká Lípa, Excursions-Club Česká Lípa, inv. č. 60).

Obr. 10. Titulní strana Paudlerovy Německé knihy z Čech z roku 1894 (sbírka autora).

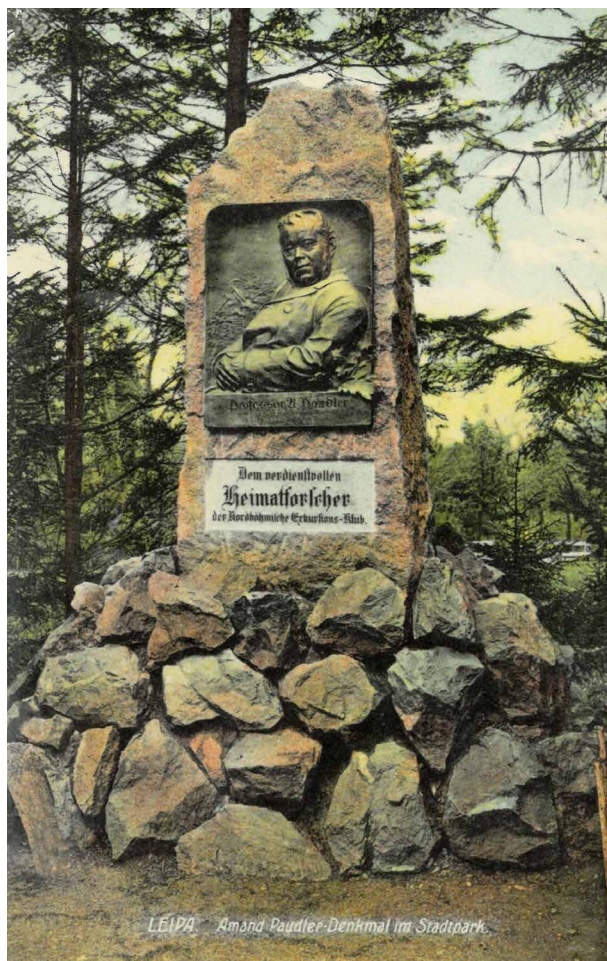

Na rozdíl od jeho přítele Franze Hantschela se památce Amanda Paudlera dostalo i důstojného uctění. Hned po jeho smrti se v klubu objevila myšlenka na postavení pomníku a byla vypsána úspěšná sbírka. Dva roky po Paudlerově smrti, 10. listopadu 1907, mu byla odhalena v městském parku kamenná stěla s bronzovou deskou s jeho portrétem od českolipské sochařky Johanny Meier-Michelové (obr. 12).^{21/} Měsíc před touto událostí, 13. října 1907, byla také odhalena pamětní deska na jeho rodném domě v Kamenické Nové Vísce. Bohužel, ani jedna z těchto desek dnes neexistuje a nestojí již ani Paudlerův rodný dům. A nemůžeme dnes navštívit ani hrob obou jubilantů (viz pozn. 10 a 16), abychom uctili jejich památku. V roce 180. výročí jejich narození tak činím aspoň připomenutím životních osudů obou velkých zakladatelských osobností českolipské vlastivědy.

Obr. 11. August Frind, Portrét Amanda Paudlera, olej, 1916–1917 (Muzeum Rumburk, pobočka Oblastního muzea v Děčíně, inv. č. 1347).

Obr. 12. Pomník A. Paudlera v českolipském městském parku na pohlednici z roku 1907 (VMG v České Lípě, inv. č. ND-14174).

PRAMENY

Státní oblastní archiv (SOA) v Litoměřicích, Sbírká matrik

inv. č. 5090, sign. 106/24, Matrika narozených Kamenická Nová Víska 1802–1872

inv. č. 7136, sign. L141/18, Matrika narozených Chotovice 1785–1871

inv. č. 9551, sign. L19/35, Matrika zemřelých Česká Lípa - august. fara 1896–1927

Státní okresní archiv (SOKA) Česká Lípa

Excursions-Club Česká Lípa (1877–1940)

Paudler Amand (1838–1917)

LITERATURA

Adresáře Vídeň 1912–1940: Adolph Lehmann´s allgemeiner Wohnungs-Anzeiger nebst Handels- und Gewerbe-Adreßbuch für die Reichshaupt und Residenzstadt Wien und Umgebung, Wien 1912–1940.

Anonym 1925: Persönliches, Mitteilungen des Nordböhmisches Vereines für Heimatforschung und Wanderpflege, dříve Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs (dále MNEC) 48, s. 47–48.

Hantschel, F. 1906a: Ein Nachruf, MNEC 29, s. 1–28.

Hantschel, F. 1906b: Professor A. Paudler, Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 44, s. 273–276.

Hantschel, F. (F. H.) 1907: Errichtung des Paudler-Denkmales, MNEC 30, s. 248.

Hantschel, F. 1911: Heimatkunde des politischen Bezirkes B.-Leipa, B.-Leipa.

Kreibich, H. R. 1934: Persönliches, MNEC 57, s. 95.

Nachrichten 1907: Nachrichten vom Nordböhmisches Exkursions-Klub, MNEC 30, s. 323–335.

Panáček, J. 1973: Pozůstalost Amanda A. Paudlera. Edice inventářů okresního archivu č. 1, Česká Lípa.

Sovadina, M. 2014: Vznik vlastivědného spolku „Nordböhmisches Excursions-Club“, Bezděz 23, s. 81–104.

Sovadina, M. 2016: Vlastivědný časopis Mitteilungen des Nordböhmisches Exkursions-Klubs v historickém přehledu, Bezděz 25, s. 69–88.

Sovadina, M. 2017: Vlastivědný časopis Mitteilungen des Nordböhmisches Exkursions-Klubs míří do světa, Bezděz 26, s. 73–96.

Sovadina, M. 2018: Nordböhmisches Excursions-Club. Stručný nástin historie a činnosti spolku v letech 1878–1938, In: Panáček, M. (ed.), Nordböhmisches Excursions-Club a 140 let vlastivědné práce na Českolipsku, Česká Lípa 2018, s. 9–65.

Zimmermann, K. v. 1914: Zum 70. Geburtstage unseres hochverdienten Ehrenmitgliedes und Ältesten der Schriftleitung Herrn Med.U.Dr. Franz Hantschel am 4. Oktober 1914, MNEC 37, s. 195–196.

PŘÍLOHA

Výběrová bibliografie Franze Hantschela

Obsahuje pouze samostatně vydané práce, které se podařilo zjistit. Množství článků v časopisech (zejména MNEC), novinách či jako součást prací jiných autorů dosud nebylo evidováno. Celá řada zde uvedených turistických průvodců má dvě i více vydání, často autorem doplňovaných.

Bad Kottowitz bei Haida und seine Umgebung. Für Curgäste und Touristen, Böhm.-Leipa 1880.

Rundsicht vom Spitzberge bei B.-Leipa (Kronprinzessin Stephanie-Aussichtsturm), Leipa 1881, 1885.

Spitzberg-Album. Dichtungen aus Nordböhmen. Gesammelt von Dr. F. Hantschel und Prof. A. Paudler, Leipa 1883 (s A. Paudlerem).

Aussicht vom Kahlenberge bei Leipa, Leipa 1886.

Zur Durchforschung Nordböhmens. Register für die „Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs“, Leipa 1888 (1893, 1898).

Weiland Kronprinz Rudolf mit besonderer Bezugnahme auf seinen Aufenthalt in Nordböhmen, Leipa 1889.

Botanischer Wegweiser im Gebiete des Nordböhmisches Excursions-Clubs. Zum Gebrauche für Touristen und Pflanzensammler, Leipa 1890.

Repertorium der landeskundlichen Literatur für das Gebiet des Nordböhmisches Excursions-Clubs, Leipa 1893.

Nordböhmisches Touristen-Führer, Leipa 1894.

Reichenberger Touristen-Führer für die Gegend zwischen dem Jeschkengebirge im Westen und der Iser im Osten, zwischen der Sprachgrenze im Süden und der Landesgrenze im Norden, Reichenberg 1895.

Touristen-Führer durch das böhmische Niederland (Rumburger Granitgebirge) mit Einschluss des Kreibitzer und Zittauer Gebirges, Leipa 1896.

- Nordböhmisches Sommerfrischen-Buch. Verzeichnis der Sommer-Aufenthaltssorte in dem Tätigkeitsgebiete des „Nordböhmisches Excursions-Clubs“ und dem angrenzenden Landstriche westlich der Elbe, Leipa 1896.
- Prähistorische Fund-Chronik für das Gebiet des Nordböhmisches Excursions-Clubs und die angrenzenden Landstriche, Leipa 1897.
- Nordböhmischer Spezial-Führer III. Leipaer Touristen-Führer mit einem umfassenden Verzeichnisse von Halbtags- und Ganztags-Ausflügen auf den in Leipa einmündenden Eisenbahnlinsen, Leipa 1900 (1906, 1934).
- Verzeichnis der Curorte und Sommerfrischen Deutsch-Böhmens, B. Leipa 1900 (1901, 1903).
- Die Felsenburg Alt-Bürgstein (genannt Einsiedlerstein) in der Bürgstein-Schwoikaer Schweiz nebst der Felsenburg Alt-Schwoika, der Bergveste Pihl und den Sommerfrischen Bürgstein, Schwoika, Bad Kottowitz, Leipa 1901.
- Der Prager Ausflügler. Ein Verzeichnis von 165 Nachmittags- und 567 Ganztags-Ausflügen von Prag in deutsches Sprachgebiet, Prag-Smichow 1902.
- Haupt-Register für die Mitteilungen des Nordböhmisches Exkursions-Klubs, Jahrgang I bis XXV. Erster Teil. Sach-Register, Leipa 1904.
- Haupt-Register für die Mitteilungen des Nordböhmisches Exkursions-Klubs, Jahrgang I bis XXV. Zweiter Teil. Personen-Register, Leipa 1905.
- Dr. F. Hantschel's Kammweg-Führer: von der Jeschkenkoppe bei Reichenberg bis zum Rosenberge bei Tetschen mit Berücksichtigung der anschliessenden Kammwege, Prag-Smichow 1905.
- Dr. F. Hantschels Nordböhmisches Touristen-Führer. Für die Gegend zwischen der Landesgrenze im Norden, der Sprachgrenze im Süden, dem Komotauer Erzgebirge im Westen und dem Riesengebirge im Osten. Abteilung I–V, 2. Auflage, Leipa 1907.
- Heimatkunde des politischen Bezirkes B.-Leipa. Herausgegeben vom Lehrervereine des Schulbezirkes B.-Leipa, B.-Leipa 1911.
- Das östliche Erzgebirge und das Gebiet links der Elbe, Leipa 1913.
- Biographien deutscher Industrieller aus Böhmen, B. Leipa 1920.
- Dr. F. Hantschels Nordböhmisches Touristen-Führer. 1. Das östliche Erzgebirge und das Gebiet links der Elbe, Leipa 1920.
- Dr. F. Hantschels Nordböhmisches Touristen-Führer. 2. Die böhm.-sächs. Schweiz und das nördlichste Böhmen, Leipa 1920.
- Dr. F. Hantschels Nordböhmisches Touristen-Führer. 3. Das Polzengelände und das Südläusitzer Gebirge, Leipa 1920.
- Dr. F. Hantschels Nordböhmisches Touristen-Führer. 4. Das Leitmeritzer Mittelgebirge und die Daubaer Schweiz, Leipa 1920.
- Dr. F. Hantschels Nordböhmisches Touristen-Führer. 5. Jeschken- und Isergebirge, Leipa 1920.
- Dr. F. Hantschels Nordböhmisches Touristenführer, Teilführer Nr. 4. Das Hirschberger und Daubaer Land (Daubaer Schweiz). 3. Auflage, B. Leipa 1922.
- Der Einsiedlerstein (Felsenburg Alt-Bürgstein) das Bürgsteiner „Berkenschlößchen“ und die Sommerfrische Bürgstein in der Bürgstein-Schwoikaer Schweiz, Böh.- Leipa 1923.
- Skalní hrad Starý-Pirkštejn zvaný Poustevníkův sloup v Sloupsko-Švojkovském Švýcarsku mimo letní sídlo Sloup, Česká Lípa 1933.

Výběrová bibliografie Antona Amanda Paudlera

Obsahuje pouze samostatně tiskem vydané práce, které se podařilo zjistit. Stavky článků v časopisech (zejména MNEC), novinách či jako součást prací jiných autorů zde neuvádíme (přehled viz Hantschel 1906, s. 16–20).

- Nordböhmisches Volkslieder. Eine kleine Sammlung als Vorarbeit zu einem umfassenderen Werke, B.-Leipa 1877.
- Studien zur nordböhmisches Specialgeschichte. In: Programm des K. K. Ober-Gymnasiums zu B.-Leipa am Schlusse des Schuljahres 1878, Böh.-Leipa 1878, s. 1–32.
- Zehn Excursionen im Jahre 1878. Geschildert von mehreren Mitgliedern des Nordböhmisches Excursions-Clubs, Böh.-Leipa 1880.
- Die Bogenschützen-Gesellschaft in B.-Leipa. Fest-Schrift zur Jubelfeier ihres dreihundertjährigen Bestandes, Böh.-Leipa 1881.
- Wie Musik und Gesang während des vorigen Jahrhunderts im nördlichen Böhmen gepflegt werden ist. Ein Vortrag gehalten am 6. März 1880 in der Vierteljahrs-Versammlung des Böh.-Leipaer Lehrervereines, Böh.-Leipa 1881.
- Beiträge zur Geschichte der Stadt Schluckenau, Böh.-Leipa 1883.
- Spitzberg-Album. Dichtungen aus Nordböhmen. Gesammelt von Dr. F. Hantschel und Prof. A. Paudler, Leipa 1883 (s F. Hantschelem).
- Cultur-Bilder und Wander-Skizzen aus dem nördlichen Böhmen, Böh.-Leipa 1883.
- Graf Josef Kinsky, Herr auf Bürgstein und Schwoyka. Ein biographischer Versuch, Leipa 1885.
- Pastor Schlegel's Chronik von Bensen. Aus dreierlei Ueberlieferungen zusammengestellt von A. Paudler, Bensen 1887.
- Sagen und Märchen, Umdichtungen, Böh.- Leipa 1883 (Wien 1887).
- Lieder und Launen. Gedichte, Leipa 1888.

Ein böses Jahr, Leipa 1889.

Forschungen und Wanderungen im nördlichen Böhmen, Leipa 1889.

Prior Posselt, aus dem Leben eines deutschen Mannes, Leipa 1890.

Lieder-Frühling, Leipa 1891.

Sommerspocken, Leipa 1891.

Herbstlinge. Gedichte, Leipa 1893.

Lied und Leid, Leipa 1893.

Sagenschatz aus Deutschböhmen. Für die Jugend gesammelt und bearbeitet von A. Paudler, Leipa 1893, 1913.

Ein Trost-Büchlein, Leipa 1894.

Ein deutsches Buch aus Böhmen. Erster Band, Leipa 1894.

Ein deutsches Buch aus Böhmen. Zweiter Band, Leipa 1895.

Ein deutsches Buch aus Böhmen. Dritter Band, Leipa 1895.

Leipaer Dichterbuch. Eine Anthologie, Leipa 1898.

Winterröschen, Leipa 1898.

Muthlos und muthig, Leipa - Joachimsthal 1898 [s E. Wimmerem].

Deutsche Ortsnamenschreibung. Sonder-Abdruck a. d. „Mittheilungen des Nordböh. Excursions-Clubs“, XXII. Band, Seite 305–312, Leipa 1899.

Neustadt an der Polzen. Vorgetragen in der Wanderversammlung des Nordböh. Excursions-Clubs am 27. October 1895. Mit einem Sagen-Anhange, Leipa 1901.

Neue Fabeln, Leipa 1902.

Der neue Kammweg vom Jeschken zum Rosenberge, Zweite Auflage, Leipa 1904.

ABBILDUNGEN

Abb. 1. Portrait von MUDr. Franz Hantschel aus dem Jahr 1911 (Hantschel 1911, S. 681).

Abb. 2. Eintrag über die Geburt von Franz Hantschel im Matrikelbuch der Gemeinde Chotovice (Staatliches Regionalarchiv Litoměřice).

Abb. 3. Nekrolog für MUDr. Franz Hantschel in der Deutschen Leipaer Zeitung vom 29. Februar 1940 (DLZ Jahrgang 91, Nr. 50, S. 3).

Abb. 4. Die Titelseite der Heimatkunde von Hantschel aus dem Jahr 1911 (Sammlung des Autors).

Abb. 5. Portrait von Prof. Amand Paudler, Lithographie eines unbekannten Autors (Sammlung des Autors).

Abb. 6. Eintrag über die Geburt von Anton Paudler im Matrikelbuch der Gemeinde Kamenická Nová Víska (Staatliches Regionalarchiv Litoměřice).

Abb. 7. A. Frind, Geburtshaus von Anton Paudler in Kamenická Nová Víska, Zeichnung (MNEC 29, 1906, nach der S. 48).

Abb. 8. Eintrag über den Tod von P. Amand Anton Paudler im Matrikelbuch der augustinianischen Pfarrei Aller Heiligen in Česká Lípa (Staatliches Regionalarchiv Litoměřice).

Abb. 9. Die vom Nordböhmischem Exkursions-Club veröffentlichte Todesanzeige für A. Paudler (Staatliches Kreisarchiv Česká Lípa, Excursions-Club Česká Lípa, Inv.-Nr. 60).

Abb. 10. Ein deutsches Buch aus Böhmen von Paudler aus dem Jahr 1894, die Titelseite (Sammlung des Autors).

Abb. 11. August Frind, Porträt von Amand Paudler, Ölgemälde, 1916–1917 (Museum Rumburk, Zweigstelle des Regionalmuseums in Děčín, Inv.-Nr. 1347).

Abb. 12. Das Denkmal von A. Paudler im Stadtpark von Česká Lípa auf einer Postkarte von 1907 (Heimatkundlichesmuseum und Galerie in Česká Lípa, Inv.-Nr. ND-14174).

Übersetzt von Petra Sochová